

Luteranizm w Polsce od XVI do XX wieku – scenariusz zajęć

Cele ogólne:

- zaznajomienie uczniów z rozwojem luteranizmu w Polsce od XVI do XX wieku,
- doskonalenie umiejętności pracy z mapą i ikonografią,
- doskonalenie analizy tekstów źródłowych,
- kształtowanie postaw tolerancji religijnej.

Cele operacyjne

Uczeń:

- potrafi wskazać na mapie obszary, na których mieszkali luteranie na ziemiach polskich w XVI wieku,
- pamięta pojęcia: hołd pruski, luteranizm, patent tolerancyjny, kontrreformacja, leśne kościoły, kościoły pokoju,
- pamięta daty: 1525 – hołd pruski, 1570 – ugoda sandomierska, 1573 – konfederacja warszawska, 1781 – patent tolerancyjny,
- rozumie znaczenie zawarcia konfederacji warszawskiej dla kształtowania postaw tolerancji religijnej w Polsce w XVI wieku,
- rozumie sformułowanie „Polska krajem bez stosów”,
- pamięta etapy rozwoju luteranizmu na ziemiach polskich na przestrzeni wieków.

Metody nauczania:

- wykład uzupełniony pokazem,
- praca pod kierunkiem (mapa, analiza tekstu źródłowego),
- rozmowa nauczająca z elementami dyskusji.

Środki dydaktyczne:

- mapa *Luteranizm na ziemiach polskich w XVI wieku*,
- mapa Kościoła Ewangelicko – Augsburskiego w Polsce,
- fragmenty tekstów źródłowych:

- ugoda sandomierska z 14 kwietnia 1570 roku,
- konfederacja warszawska z 28 stycznia 1573 roku,
- patent tolerancyjny Józefa II z 1781 roku,
- ustawa sejmu o wygnaniu arian z Polski z 1658 roku,
- sprawozdanie jezuitów opisujące życie kościelne i stosunki wyznaniowe w Bielsku i bielskim państwie stanowym po zamknięciu kościołów i wygnaniu ewangelickich duchownych,
- ikonografia – tablice edukacyjne o leśnych kościołach w Beskidach oraz zdjęcia kościołów Pokoju w Jaworze i Świdnicy (materiały dostępne na: www.historiareformacji.pl),
- J. Kliber, *Radość z domu Bożego. Parafie ewangelickie na Śląsku Cieszyńskim i Opawskim po patentach tolerancyjnym i protestanckim*, Bielsko-Biała 2013,
- *Religia. Encyklopedia PWN*, Warszawa 2001-2003,
- oficjalna strona projektu – www.historiareformacji.pl.

Przebieg zajęć:

1. Przypomnienie wiadomości z poprzednich zajęć dotyczących początków Reformacji w Europie w XVI wieku. Nauczyciel zadaje pytania dotyczące przyczyn wystąpienia Marcina Lutra w XVI wieku oraz podstawowych zasad luteranizmu (na pytania odpowiadają wybrani uczniowie).
2. Uczniowie otrzymują kserokopie mapy *Luteranizm w Polsce w XVI wieku*.
3. Nauczyciel wprowadza uczniów w tematykę zajęć związaną z przyczynami rozwoju Reformacji i luteranizmu w Polsce. Uczniowie, korzystając z wiedzy nabytej na poprzednich zajęciach oraz z wykładu nauczyciela, odnajdują na mapie ziem polskich w XVI wieku omawiane obszary i notują najważniejsze zagadnienia dotyczące poszczególnych zagadnień:
  - **rozwój ruchu reformacyjnego w Prusach Królewskich (Pomorze Nadwiślańskie), szczególnie w trzech wielkich miastach pruskich: Gdańsku, Elblągu i Toruniu**

Toruń

- 1520 – ogłoszenie przez króla Zygmunta Starego tzw. edyktu toruńskiego zakazującego sprowadzania do Polski dzieł Lutra pod karą konfiskaty majątku i banicji.
- 1521 – spalenie przed tamtejszym kościołem św. Janów, na polecenie legata papieskiego Zachariasza Ferriego, książki Marcina Lutra oraz jego kukły.
- lata 30 XVI wieku – pojawienie się kazań reformacyjnych w kilku toruńskich kościołach.
- 1554 – objęcie przez Jan Glasera urzędu kaznodziei w kościele NMP i początek nabożeństw z luterzańską liturgią.

1557 – udzielenie przez Glasera pierwszej Komunii Świętej pod dwiema postaciami (dotychczas wierni w tym celu musieli podróżować do sąsiednich Prus Książęcych).

Pod koniec XVI wieku mieszkańcy Torunia byli w większości luteranami.

Elbląg

lata 20. XVI wieku – początki Reformacji w Elblągu.

1552 – wystosowanie do króla Zygmunta Augusta prośby skierowanej przez radę miasta o zgodę na głoszenie w mieście „czystego Słowa Bożego” – odmowa króla.

1557 – zezwolenie Zygmunta Augusta na udzielanie w Elblągu Komunii Świętej pod dwiema postaciami.

1558 – wydanie przez króla kolejnego przywileju legalizującego luteranizm na terenie miasta. Przywilej odnawiano w 1567 i 1576 roku.

1564 – wysłanie przez bp. Hozjusza jezuitów do Elbląga – zaostrzenie konfliktów religijnych w mieście.

1573 – śmierć Zygmunta Augusta i wydalenie jezuitów z miasta. Większość mieszkańców miasta pozostała przy luteranizmie.

Gdańsk

1520 – pojawienie się wpływów Reformacji w Gdańsku.

1520 -1522 – publikowanie pierwszych pism Marcina Lutera w gdańskiej drukarni Hansa Weinreicha.

1525 – tumult gdańskich mieszczan pod wodzą kowala Piotra Koeniga, obalenie dotychczasowej rady miejskiej i sformułowanie 12 punktów programu reformy dotyczącej również kwestii religijnych. W mieście zniesiono celibat i nakazano odprawiać nabożeństwa w języku niemieckim.

1526 – wkroczenie do Gdańska wojsk Zygmunta Starego i stłumienie rewolty. Przed Dworem Artusa ścięto 14 przywódców tumultu. Przywrócenie w mieście rzymskich mszy i nakazanie opuszczenia miasta zwolennikom Reformacji.

1548 – śmierć Zygmunta Starego i rozpoczęcie starań o wydanie przywileju dla luteran w całych Prusach Królewskich wyznawania ewangelicyzmu zgodnie z *Wyznaniem augsburskim*.

1557 – wydanie przywileju religijnego dla Gdańska – możliwość udzielania Komunii Świętej pod dwiema postaciami i zgoda na wyznawanie luteranizmu w mieście.

XVI/XVII wiek – coraz silniejsze wpływy Kościoła reformowanego w Gdańsku (ok. 1580 roku większość rady miejskiej była kalwińska).

● rozwój ruchu reformacyjnego w Prusach Książęcych

1523 – pierwsze kazania reformacyjne w Królewcu

Uczniowie, korzystając z wiedzy zdobytej na wcześniejszych zajęciach przypominają, czym był hołd pruski i odpowiadają na pytania:

1. W którym roku doszło do tego wydarzenia?
2. Gdzie został złożony hołd pruski?
3. Kto i komu złożył hołd?
4. Jakie były skutki tego historycznego wydarzenia?

1525 – hołd pruski, wstęp do budowy pierwszego państwa działającego w oparciu o zasady Reformacji – Prus Książęcych.

1525 – wprowadzenie luteranizmu jako wyznania państwowego w Prusach Książęcych.

1530 – przyjęcie *Wyznania augsburskiego* jako obowiązującej podstawy dogmatycznej w tamtejszym Kościele.

1544 – założenie przez księcia Albrechta Hohenzollerna Uniwersytetu Królewieckiego, tzw. Albertyny, której głównym celem było kształcenie ewangelickich księży.

1545-1552 – Królewiec był jednym z ważniejszych ośrodków drukarskich Reformacji.

1545 – wydanie pierwszego polskiego katechizmu w oparciu o tłumaczenie *Małego katechizmu* Marcina Lutra.

1552 – opublikowanie pierwszego tłumaczenia Nowego Testamentu na język polski, autorstwa luteranina Stanisława Murzynowskiego.

● rozwój ruchu reformacyjnego na Śląsku Cieszyńskim

1545 – książę Waclaw Adam obejmuje władzę w Księstwie Cieszyńskim – oficjalne wprowadzenie Reformacji.

1568 – Waclaw Adam ogłosił *Porządek kościelny*, który przyjmował zasady wiary *Wyznania augsburskiego*.

1579 – władzę w księstwie przejmuje Katarzyna Sydonia.

1584 – wydanie przez Katarzynę Sydonię własnego *Porządku kościelnego i szkolnego*.

1585 – wybudowano w Cieszynie kościół Świętej Trójcy, który powstał na terenie dawnych ogrodów, obok murów miejskich jako kaplica cmentarna.

1595 – początek panowanie księcia Adama Waclawa w Księstwie Cieszyńskim.

1609 – przejście księcia Adama Waclawa na rzymski katolicyzm i odebranie ewangelikom kościołów w miastach książęcych. Zmiana wyznania przez Adama Waclawa powoduje zahamowanie rozwoju Reformacji na Śląsku Cieszyńskim.

- 1625 – przejście samodzielnych rządów przez Elżbietę Lukrecję.
- 1653 – śmierć Elżbiety Lukrecji, ostatniej z rodu Piastów, i przejście władzy w księstwie przez cesarza Ferdynand III Habsburga.
- 1653 – powołanie tzw. komisji religijnej, która doprowadziła do zamknięcia wszystkich 49 kościołów w księstwie.

● **rozwój ruchu reformacyjnego w Małopolsce**

- lata 20. XVI wieku – pierwsze kazania reformacyjne w Krakowie wygłaszane przez Jakuba z Iłży.
- lata 50. XVI wieku – pojawienie się luterzańskich przekonań wśród szlachty małopolskiej.
- 1557 – pierwsze publiczne nabożeństwo w Krakowie w duchu reformacyjnym odprawił ks. Grzegorz Paweł
- 1564 – Krzysztof Trency zakłada pierwsze ewangelickie gimnazjum w Krakowie.
- 1572 – ewangelicy, za zgodą króla, otwierają swój pierwszy kościół w Krakowie przy ul. św. Jana.
- XVI wiek – Kraków i Lublin stały się głównymi ośrodkami małopolskiego luteranizmu.
- 1591 – parafia luterńska w Krakowie nie przetrwała kolejnego antyluterńskiego tumultu, wierni musieli się spotykać potajemnie.

● **rozwój ruchu reformacyjnego w Wielkopolsce**

- 1522 – pierwsze kazania reformacyjne głoszone w Poznaniu.
- 1548 – przybycie do Poznania braci czeskich, wygnanych przez Ferdynanda I.
- 1558 – synod w Poznaniu – uznanie *Wyznania augsburskiego* za obowiązującą wykładnię religijną.
- 1607 – synod w Miłosławiu, zabraniający powoływania do zborów luterzańskich kaznodziejów wyznania innego niż augsburskie. Wybór Samuela Dambrowskiego na urząd superintendenta Kościoła Luterńskiego w Wielkopolsce.
- 1656 – rzeź niemieckich luteran w Wieluniu.

● **rozwój ruchu reformacyjnego na Mazowszu**

- 1525 – wydanie przez księcia Janusza Mazowieckiego edyktu antyluterńskiego, przeciwdziałającemu rozwojowi Reformacji.
- 1650 – wydanie przywileju na odprawianie nabożeństw luterzańskich w Węgrowie.
- 1650 – założenie cmentarza luterńskiego w Warszawie.
- 1781 – poświęcenie luterńskiego kościoła Świętej Trójcy w Warszawie.

● rozwój ruchu reformacyjnego na Dolnym Śląsku

- 1520 – idee reformacyjne docierają do Wrocławia.
- 1523 – pierwsze ewangelickie nabożeństwo we Wrocławiu odprawione przez ks. Johanna Hessa.
- 1528 i 1557 – uregulowanie wprowadzanych zmian w wydanych *Porządkach kościelnych i szkolnych*.
- 1564 – zwycięstwo Reformacji na Śląsku. Biskup wrocławski był jedynym rzymskokatolickim władcą wśród książąt śląskich.
- 1648 – wolność wyznawania luteranizmu m.in. we Wrocławiu.

4. Uczniowie otrzymują od nauczyciela kserokopie z tekstem źródłowym dotyczącym ugody sandomierskiej z 1570 roku.

Fragment ugody sandomierskiej z 14 kwietnia 1570 roku

Po wielu długich sporach z sektami [...] po uwolnieniu się za łaską bożą od wszystkich tych wielkich a oplakanych niesnasek, prawowierne Kościoły ewangelickie w Polsce, które (wedle twierdzenia wrogów Kościoła ewangelickiego) zdają się nie zgadzać w pewnych zapatrywaniach i obrzędach, postanowiły, dla miłości pokoju i zgody, zwołać synod, by oświadczyć zupełne między sobą porozumienie. W tym celu, odbywszy przyjazne i chrześcijańskie rozprawy, stanowią za wspólną zgodą uchwały następujące: Ani my, którzyśmy złożyli na synodzie tym wyznanie wiary, ani bracia czescy nie zarzuciliśmy wyznawcom Kościoła augsburskiego, że nauka ich o Bogu Ojcu, wcieleniu Syna Bożego, usprawiedliwieniu i innych przedmiotach naszej wiary nie była bogobojna lub prawowierna. Tak samo wyznawcy Kościoła augsburskiego szczerze zaświadczają, iż w nauce wyznania naszego jako i braci czeskich (których nieświadomi nazywają waldensami) o Bogu Ojcu, Trójcy, wcieleniu, usprawiedliwieniu i innych głównych artykułach wiary chrześcijańskiej nie znajdują nic, co by nie było zgodne z prawdziwą prawowiernością i czystym Słowem Bożym. Jednocześnie weszliśmy we wzajemne i święte zobowiązanie jednomyślnej i przepisami Słowa Bożego określonej obrony tego naszego przymierza w sprawie prawdziwej i czystej wiary chrześcijańskiej, przeciw wyznawcom Kościoła rzymskiego, przeciw sekciarzom, jak też przeciw wszystkim wrogom prawdy i Ewangelii.

Co się tyczy nieszczęsnych sporów o Wieczerzy Pańskiej, postanowiliśmy trzymać się znaczenia słów Chrystusa Pana według objaśnienia Ojców Kościoła, a mianowicie Ireneusza, który orzeka, że tajemnica jest podwójna: ziemską i niebiańską. Nie twierdzimy, aby chleb i wino były tylko

czczyimi symbolami; uznajemy, owszem, iż wierzącym dają i w istocie przez wiarę udzielają tego, co znaczą. Ażeby przedstawić rzecz jaśniej i dokładniej, zgodziliśmy się wierzyć w istotną obecność Chrystusa w komunii dla tych, którzy ją przyjmują. Tak więc ciało i krew Pana naszego istotnie udzielane jest pod postacią chleba i wina, a zatem zgodnie z istotą sakramentu, nie należy takowych traktować tylko jako wyobrażenia ciała i krwi Chrystusowej (...)

Podawszy więc sobie uroczyście ręce święcie przyrzekamy zachować stale pokój w wierze i popierać go z każdym dniem więcej ku zbudowaniu Kościoła, a unikać wszelkich powodów do niezgód (...). Zwracając się więc do Boga, twórcy i obfitego źródła wszelkiej pociechy i pokoju, który wyrwał nas i zbory nasze z głębokiej ciemnoty papiestwa, obdarzając światłem czystego słowa swego i świętej swej prawdy, prosimy go, by pobłogosławił ten święty nasz pokój, ugodę i sojusz, na chwałę swego imienia, i ku zbudowaniu swego Kościoła. Amen.

Cyt. za: *Wiek XVI-XVIII w źródłach. Wybór tekstów źródłowych z propozycjami metodycznymi dla nauczycieli historii, studentów i uczniów*, oprac. M. Sobańska-Bondaruk, S. B. Lenard, Warszawa 1999, s. 139-141.

5. Po zapoznaniu się z tekstem źródłowym uczniowie starają się odpowiedzieć na pytania. Wnioski z analizy tekstu zapisują w zeszytcie.

1. Przez kogo był zawarty ten akt?
2. O czym mówił akt ugody sandomierskiej?

6. Uczniowie otrzymują od nauczyciela kserokopie kolejnego tekstu źródłowego dotyczącego konfederacji warszawskiej z 1573 roku.

Fragment uchwały konfederacji warszawskiej z 28 I 1573 roku

W Rzeczpospolitej naszej jest (różność w sprawie chrześcijańskiej), zabięgając temu, aby się z tej przyczyny między ludźmi (bunt) jaka szkodliwa nie wszczęła którą po inszych królestwach jaśnie widzimy, obiecujemy to sobie spólnie (za nas i potomków naszych na wieczne czasy pod obowiązkiem przysięgi, uczciwością, honorem i sumieniem naszym), iż którzy jesteśmy (różniący się w religii chrześcijańskiej) pokój między sobą zachować, a dla różnej wiary i odmiany w kościelech krwi nie przelewać, ani (karać konfiskatą dóbr), poczciwością (więzzeniami i wygnaniem) i zwierzchności żadnej ani urzędową do takowego (postępowania) żadnym sposobem nie pomagać i owszem, gdzieby ją kto przelewać chciał, (z tej przyczyny) zasta-

wiać się o to wszyscy będziemy powinni, choćby też za pretekstem dekretu, albo z postępkami jakim sądownym, kto to czynić chciał.

Wszakże przez te konfederacje naszą zwierzchności żadnej panów nad oddanymi ich, tak panów duchowych jako i świeckich nie (kasujemy) i posłuszeństwa żadnego poddanych przeciwko panom ich nie psujemy.

Cyt. za: *Wiek XVI-XVIII w źródłach. Wybór tekstów źródłowych z propozycjami metodycznymi dla nauczycieli historii, studentów i uczniów*, oprac. M. Sobańska-Bondaruk, S. B. Lenard, Warszawa 1999, s. 146-147.

7. Po zapoznaniu się z tekstem źródłowym uczniowie starają się odpowiedzieć na pytania. Wnioski z analizy tekstu źródłowego zapisują w zeszycie.

1. W jakim przełomowym dla Rzeczypospolitej momencie zawarta została konfederacja warszawska?
2. Jakie zasady w stosunkach religijnych wprowadza konfederacja warszawska?
3. Jakie znaczenie miało uchwalenie konfederacji warszawskiej w procesie kształtowania postaw tolerancji religijnej w XVI wieku?
4. Podaj przykład rozwiązania kwestii religijnych w XVI wieku w innych państwach europejskich.

8. Nauczyciel zadaje uczniom pytanie dodatkowe: **Jak rozumiecie zdanie „Polska krajem bez stosów”?** Na pytanie odpowiadają wybrani uczniowie (elementy dyskusji).
9. Uczniowie korzystając z *Religia. Encyklopedia PWN* sprawdzają pojęcie *kontrreformacja*. Na podstawie uzyskanych informacji zapisują w zeszycie krótką definicję pojęcia. Nauczyciel uzupełnia ją o informacje dotyczące postanowień soboru trydenckiego w latach 1545-1563.
10. Na podstawie wybranych tekstów źródłowych uczniowie próbują zrozumieć mechanizm działania kontrreformacji na ziemiach polskich.

Ustawa sejmu o wygnaniu arian z Polski z 1658 roku

Lubo zawsze sekcje arjańskiej, albo jak ja niektórzy zowią nowochrześcijańskiej, w państwach naszych być i krzewić się prawo pospolite pozwalało, iż jednak „fatali quodam Reipublicae causo” (przez jakiś nieszczęśliwy dla Rzeczypospolitej przypadek) pomieniona sekta niedawnych czasów w państwach naszych tak koronnych jako i W. Ks. Litewskiego, szerzyć się poczęła, która Synowi Bożemu Przedwieczności ujmuje, reasumowawszy „et in suo vigore” (wznowiwszy i w mocy) zostawując przeciwko nim statut Władysława Jagielly antecesora naszego o heretykach, za zgodą wszech sta-

nów postanawiamy, iż jeśli by kto taki znalazł się, któryby sektę tę arjańską w państwach naszych, tak koronnych, jako i W. Ks. Lit. „et provinciis eius annexis” (i w dzielnicach przyłączonych) śmiało i odważył się wyznawać, krzewić albo opowiadać, albo onej „asertores protegere et fovere” (głosicielei osłaniać i laskawie traktować), a byłby o to „legitime convictus” (prawnie przekonany), takowy każdy wyżej mianowanemu statutowi podlegać ma i bez wszelkiej odwłoki ma być karany, „sub privatione capitaneatus et fautoribus eis, tanquam pro poema perduellionis,foru” (pod utratą starostwa, a ich poplecznikom jak za zdradę stanu, sąd) w trybunale naznaczamy. Chcąc jednak „clementiam nos tram” (laskawość naszą) pokazać, jeżeli by się który takowy znalazł, coby się tej sekty swojej wyrzec nie chciał, takowemu na lat trzy do wyprzedania się pozwalamy, „salva bonorum et personarum securitate, atque debitorum repetitione” (z zastrzeżeniem bezpieczeństwa dóbr i osób, tudzież prawa zwrotu długów). „Quo tempore nihilominus” (atoli przez ten czas) żadnych „exercita sectae suae” (praktyk swej sekty) wyżej mianowanej odprawować nie powinien i do żadnych „munia publica immiscere se” (urzędów publicznych mieszać się) nie będzie mógł.

Cyt. za: *Volumina Legum*, t. IV, 238, (dostęp online: <http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/docmetadata?id=64550>), wersja skrócona w: *Wiek XVI-XVIII w źródłach*.

Wybór tekstów źródłowych z propozycjami metodycznymi dla nauczycieli historii, studentów i uczniów,

oprac. M. Sobańska-Bondaruk, S. B. Lenard, PWN, Warszawa 1999, s. 156-157.

Sprawozdanie jezuitów opisujące życie kościelne i stosunki konfesyjne w Bielsku i bielskim państwie stanowym po zamknięciu kościołów i wygnaniu ewangelickich duchownych:

Bielsko, 26 maja 1671 r.:

Miasto Bielsko, matka herezji luteranckiej, jest jaskinią zguby (...) W mieście jest rada, silne mieszczaństwo, liczna młodzież, a ponadto miasto ma pana, który jest obrońcą wszelkiego zepsucia, mianowicie czcigodnego Pana Juliusza von Sunnegha – wszyscy zostali ukąszeni najczarniejszą herezją. Pan stanowy zwodzi radę, rada – lud, lud – młodzież, która dopiero co w naszej szkole gminnej nauczyła się czytać i pisać, a już rodzice zabierają dzieci i posyłają na Węgry lub do innych heretyckich krajów (...) Nas natomiast wszyscy mają w pogardzie: otwierają prywatne szkoły w mieście, powołują dyrektorów szkół (...) W niedziele urządzają po całym mieście i na przedmieściach spotkania i nabożeństwa domowe, jak Żydzi w swych synagogach (...) Są również inni, bardziej wykształceni (mianowicie teologowie) i ci potajemnie wymykają się do pobliskich wiosek i miejscowości w celu głoszenia kazań i gromadzenia ludzi (...) Ich księża zwołu-

ją ich w określonych porach na potajemne spotkania, na których odprawiają luterzańskie nabożeństwa i udzielają luterńskiej komunii.

Cyt. za: O. Wagner, *Kościół macierzysty wielu krajów. Historia Kościoła Ewangelickiego w Księstwie Cieszyńskim w latach 1545-1918/20*, Cieszyn 2008, s. 208-209

11. Uczniowie analizują wybrane teksty źródłowe i starają się odpowiedzieć na pytania. Wnioski z analizy tekstu źródłowego zapisują w zeszytcie.

1. Jakie były metody działania kontrreformacji?
2. Jakim językiem posługiwała się kontrreformacja?

12. Nauczyciel wyświetla uczniom zdjęcia wybranych leśnych kościołów znajdujących się głównie na obszarze Beskidu Śląskiego – Kamień na Równicy w Ustroniu, Stół ołtarzowy Jan w Bielsku Białej, Kamień na Bukowej w Wiśle, Spowiedzisko w Lesznej Górnej (materiały dostępne na: www.historiareformacji.pl).
13. Uczniowie odpowiadają na pytania. Wnioski z analizy tekstu źródłowego zapisują w zeszytcie.

1. Czym dla luteran były leśne kościoły?
2. Dlaczego powstawały leśne kościoły?
3. W jaki sposób wybierano miejsce ich organizacji?

14. Nauczyciel wprowadza uczniów w tematykę III wojny północnej i ugody altranszadzkiej pomiędzy cesarzem Józefem I Habsburgiem a królem Szwecji Karolem II. Wyjaśnia pojęcie tzw. kościołów łaski. Uczniowie korzystając z *Religia. Encyklopedia PWN* wypisują miejscowości w których wzniesiono kościoły łaski (Jelenia Góra, Kamienna Góra, Milicz, Żagań, Koźuchów i Cieszyn). Nauczyciel wyświetla zdjęcia kościołów w Jeleniej Górze i Cieszynie, i uzupełnia wiadomości dotyczące pozostałych kościołów łaski (materiały dostępne na: www.historiareformacji.pl).
15. Nauczyciel wprowadza uczniów w tematykę sytuacji wyznaniowej w okresie panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego, zwracając szczególną uwagę na porozumienie dworów w Berlinie i Petersburgu w sprawie wsparcia dysydentów w Rzeczypospolitej ze stycznia 1767 roku. Nauczyciel zwraca uwagę na datę 5 marca 1768 roku, kiedy to wprowadzono równouprawnienie wyznaniowe w Rzeczypospolitej.
16. Uczniowie uzupełniają notatkę.
17. Uczniowie otrzymują od nauczyciela kserokopie z kolejnym tekstem źródłowym.

Patent tolerancyjny Józefa II z 1781 roku

Przekonani z jednej strony o szkodliwości wszelkiego ucisku sumienia, a z drugiej o wielkich korzyściach płynących dla religii i państwa z tolerancji prawdziwie chrześcijańskiej, uczuliśmy się skłonni do zezwolenia wszędzie wyznawcom religii augsburskiej i helweckiej, a także greckiej dyzunkickiej, na odpowiadające ich religii prywatne jej wykonywanie, bez względu czy one kiedykolwiek były używane i zaprowadzone. Jednak religia rzymskokatolicka ma zachować przywilej publicznego odprawiania (...)

Zezwalamy w szczególności:

1. Poddanym niekatolickim w miejscowościach, gdzie żyje 100 rodzin, chociażby tam nie było świątyni czy duszpasterza, a część tych rodzin mieszkała nawet w odległości paru godzin, wolno zbudować własny dom modlitwy ze szkołą (...)

2. Pozostawi się im swobodę ustanawiania własnych nauczycieli, utrzymywanych przez gminy (...)

3. Niekatolickim mieszkańcom jakiejś miejscowości [zezwalamy] na wybór pastorów, o ile ich sami chcą utrzymywać i opłacać.

Cyt. za: *Wiek XVI-XVIII w źródłach. Wybór tekstów źródłowych z propozycjami metodycznymi dla nauczycieli historii, studentów i uczniów*, oprac. M. Sobańska-Bondaruk, S. B. Lenard, Warszawa 1999, s 392-393.

18. Uczniowie analizują treść patentu tolerancyjnego i starają się odpowiedzieć na pytania:

1. Przez kogo i dla kogo został wydany ten dokument?
2. Które wyznanie miało zachować uprzywilejowaną pozycję?
3. Co gwarantował ów dokument?

19. Uczniowie odpowiadają na pytania a nauczyciel uzupełnia informacje dotyczące patentu tolerancyjnego cesarza Józefa II Habsburga i jego następstw. Zwraca uwagę na daty uzyskania kolejnych zezwoleń na budowę ewangelickich domów modlitwy w miejscowościach na Śląsku Cieszyńskim: Jaworze – 1782, Bielsko – 1782, Wisła – 1782, Ustroń – 1783, Goleszów – 1785, Drogomyśl – 1787, Stare Bielsko – 1817. Korzystając z rzutnika pokazuje uczniom wybrane kościoły.

20. Nauczyciel przechodzi następnie do rządów cesarza Franciszka Józefa I Habsburga, podaje datę 1861 i omawia wprowadzenie patentu protestanckiego. Sygnalizuje, że patent ustanawiał nowe podstawy prawne funkcjonowania Kościoła Ewangelickiego w Cesarstwie Austriackim zrównując go w prawach z Kościołem Rzymskokatolickim.

21. Nauczyciel rozdaje uczniom kilka współczesnych numerów „Zwiastuna Ewangelickiego”; uczniowie przeglądają czasopismo.
22. Nauczyciel przedstawia sylwetkę ks. Leopolda Otto, pokazuje przy pomocy rzutnika portret księdza, zwraca uwagę na jego działalność wydawniczą i wydanie pierwszego numeru „Zwiastuna Ewangelicznego” w 1863 roku. Nauczyciel przekazuje uczniom reprint pierwszego numeru „Zwiastuna Ewangelicznego”, uczniowie przeglądają czasopismo (materiały dostępne na: www.historiareformacji.pl).
23. Nauczyciel przechodzi do historii XX wieku i przypomina najważniejsze fakty związane z odzyskaniem niepodległości przez Polskę 11 listopada 1918 roku. Zwraca uwagę na fakt, że polskie parafie ewangelickie na Śląsku zgłosiły w 1918 roku chęć przyłączenia do Kościoła Ewangelicko – Augsburskiego z siedzibą w Warszawie, a także na utworzenie w roku 1920 Wydziału Teologii Ewangelickiej na Uniwersytecie Warszawskim.
24. Nauczyciel podkreśla również rolę patriotycznej postawy duchowieństwa ewangelickiego w czasie II wojny światowej zwracając szczególną uwagę na sylwetkę bpa Juliusza Burschego. Korzystając z rzutnika wyświetla portret księdza (materiały dostępne na: www.historiareformacji.pl) i poleca uwadze uczniów książkę: *Rodzina Burschów. Opowieści o polskich ewangelikach*, Bielsko-Biała 2016.
25. Uczniowie analizują mapę Kościoła Ewangelicko – Augsburskiego w Polsce. Na podstawie analizy wymieniają największe skupiska luteran w Polsce (materiały dostępne na: www.historiareformacji.pl).
26. Podsumowania zajęć dokonują wybrani uczniowie.

Opracowała: Ewa Barańska, nauczycielka historii
w Zespole Szkół Ekonomiczno-Gastronomicznych w Cieszynie.